

Марія ПОЛОВИНКІНА
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка

КОЛОРЕМИ У ПОЕЗІЯХ КАЗІМЕЖА ПШЕРВИ-ТЕТМАЄРА, ЯНА КАСПРОВИЧА ТА ЛЕОПОЛЬДА СТАФФА: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано особливості семантики і стилістичного функціонування колірних епітетів у поезії деяких представників епохи «Молодої Польщі». Охарактеризовано вживання колорем із погляду їх функціонування у мові. Також наведено результати квантитативного аналізу.

Ключові слова: «Молода Польща», Казімеж Пшерва-Тетмаєр, Ян Каспрович, Леопольд Стафф, колорем, колірні епітети.

This article analyzes the features of semantic and stylistic functioning of color epithets in poetry written by some representatives of the era of «Young Poland». In the article is characterized the poets' use of colors in terms of their functioning in the language. The results of quantitative analysis are also given.

Key words: «Young Poland», Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Jan Kasprawicz, Leopold Staff, color epithets.

W artykule zostały przeanalizowane osobliwości semantyki oraz funkcjonowania stylistycznego epitetów-kolorem w poezji niektórych przedstawicieli epoki Młodej Polski. Scharakteryzowano użycie przez poetów kolorem z punktu widzenia ich funkcjonowania w języku. Przytoczono także wyniki analizy kwantytatywnej.

Słowa kluczowe: Młoda Polska, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Jan Kasprawicz, Leopold Staff, kolorem, epitety kolorystyczne.

Колорем, тобто слова на позначення кольору, цікавили і цікавлять багатьох дослідників – як вітчизняних (Олена Рисак-Маланій, Любов Ісаєнко, Григорій Савчук, Олена Гапченко, Володимир Кушнерик та ін.) [1–6], так і зарубіжних (Ришард Токарський, Данута Будняк, Гражина Петрак-Порвіш, Рената Гжегорчикова, Кристина Вашакова, Єва Теодорович-Хеллман, Анна Вежбіцка та ін.) [7–10]. У своїх працях вони аналізували творчість таких відомих письменників, як Федір Тютчев, Гавриїл Державін, Олександр Пушкін, Євген Баратинський, Василь Барка, Іван Франко, Леся Українка, Василь Стус та багато інших. З погляду колористичного аналізу, зокрема у польській літературі, цікавим є період «Молодої Польщі», який припадає на злам ХІХ–ХХ ст. (1890–1918) і характеризується співіснуванням великої кількості різноманітних течій, напрямів та стилів – реалізм, натуралізм, імпресіонізм, символізм, неоромантизм, експресіонізм, декаданс, модернізм тощо [10]. Така барвистість та різноплановість забезпечує дослідникові багатий матеріал для вивчення. В епоху «Молодої Польщі» дуже популярною була поезія (сонети, балади, гімни та ін.) [11], яка, зважаючи на свою ліричність, емоційність та яскраву художню образність, просто не могла обійтися без кольоролексем. Саме вони додають творам (а особливо лірич-

ним) тих барв, почуттів, тієї насиченості та життєдайності, яку читач так цінує у поетичному слові.

У рамках нашого дослідження було проаналізовано близько двохсот поетичних творів, із них 73 – Казімежа Тетмаєра, 58 – Яна Каспровича та 57 – Леопольда Стаффа (збірки поезій епохи «Молодої Польщі» – до 1914 р.). Усього, за нашими матеріалами, проаналізовані поезії Казімежа Тетмаєра містять 132 лексеми на позначення кольору, які належать до різних частин мови, формують різні стилістичні фігури і, залежно від контексту, мають пряме або переносне значення. Для творів Яна Каспровича ця цифра становить, відповідно, 147 одиниць, а для Леопольда Стаффа – 72. Отже, у середньому на кожен вірш Тетмаєра припадає по 1,8 лексем на позначення кольору, на кожен вірш Каспровича – по 2,5, Стаффа – 1,3. Отже, що найбільше кольоропозначень містять твори Яна Каспровича, а найменше – Леопольда Стаффа.

Традиційно більшість назв кольорів є прикметниками, адже відповідають на питання який? яка? яке? які? У досліджуваних поезіях ця група є найбільшою: *zielone wyspy, czarny krzyż, rude włosy* та ін. Часом кольоролексеми-прикметники вживаються у компаративі, проте це трапляється рідко: *okrasza policzki różowiej* (Kasprawicz, «W chałupie»). Про непо-

вний вияв ознаки (кольору) свідчать такі форми: *kabat żółtawy, pukiel siwawy, szarawy włos, zielonkowata materia* (Kasprowicz, «Na targu»), *mchi zielonawe* (Kasprowicz, «W ciszy wieczoru»2), *blada róża złotawa* (Staff, «Ruiny palatynu»), *złocista melancholia słońca* (Staff, «Epitafium»). Ірина Чумак-Жунь називає подібні лексеми «отад'єктивними похідними прикметниками (в межах однієї частини мови)» [7]. Кольоролексеми-прикметники зрідка вживаються у пестливих формах: *bielutkie kostki* (Tetmajer, «Śmierć Janosika»). Як відомо, Казімеж Тетмаєр захоплювався Татрами – як природою гір, так і побутом, звичаями, а особливо – мовою тамтешніх горців. У своїх творах поет часто наслідує їх говірку, що спостерігаємо і на прикладі кольоролексем: *czzerwieniutki serdak* («Jak Janosik tańczył z Cesarzową»), *siostry – jabłonecki bielućkie, matka, ojciec – gołąbecki siwućkie, krew czerwona* («Marsz zbójecki»). Деякі з кольорів, що зустрічаються у розглянутих поезіях, для сучасної польської мови є застарілими: *modry dym* (Staff, «Południe»), *modra źrenica, usta krasne* (Tetmajer, «Ballada o Janosiku i Szalamonównie Jadwidze»).

Другою за величиною є група кольорів-іменників: *zieleń gór, toń błękitu, Janosik w czerwieni* (Казімеж Тетмаєр), *pęki bieli, dziedziny błękitu, purpur róż* (Ян Каспрович), *biel kwiatów, zieleń ogrodów* (Леопольд Стафф). Варто зазначити, що кольори-іменники є характерними для польської мови, на відміну від української чи російської, у яких існують лише деякі, напр.: *зелень, пурпур, жовтизна, білизна, синь, сірість*, причому, коло їх уживання досить обмежене. Натомість у польській мові іменник можна утворити практично від кожного прикметника – назви кольору: *czarny – czerni, błękitny – błękit, czerwony – czerwien, zielony – zieleń, różowy – róż, fioletowy – fiolet, biały – biel* тощо. Серед лексем цієї групи зустрічаються досить незвичні для східного слов'янина, наприклад: *śnieg w miesięcznym seledynie płonie* (Tetmajer, «Dla gumy. III»), *w seledyn stroją się niebiosy* (Kasprowicz, «Krzak dzikiej róży»); *pąs dzikiej róży* (Kasprowicz, «Krzak dzikiej róży»). Іменниками також є «імплицитні» кольори (*szmaragdem słońce błyska* (Tetmajer, «W lesie»), тобто «семантичні okazionalizmi (конкретні іменники, вжиті у кольоровому значенні)» [7].

Один і той самий колір може існувати у кількох варіантах, напр.: *zieleń drzew* (Tetmajer, «W lesie») і *zieloność sennych hal* (Tetmajer, «Zawód»). Для підкреслення кольору можуть використовуватися додаткові епітети: *fosforyczna białość ścian turni* (Tetmajer, «W Kościeliskach w nosy»).

Кольоролексеми-іменники можуть мати як пряме, так і переносне значення, напр.: *skrawek błękitu na niebie* (Staff, «List z jesieni») і *złoto warkoczy* (Kasprowicz, «Dies irae»). Вони також можуть входити у склад метафор та інших тропів, створюючи надзвичайно яскраві та поетичні картини. Ось, наприклад, як Л. Стафф описує бліду, хвору на анемію дівчину:

Tyś jest spłowiłym blaskiem spopieląlej chmury,
Zwierzając wonią, którą tchną splezło kobierce...
Za skąpo w alabaster wsączono purpury,
W drętwym snem wycieńczone, niedokrwiste serce.
(«Bladej dziewczynie»)

Третьою за величиною є група кольоролексем-дієприкметників (дослідниця Ірина Чумак-Жунь називає їх «атрибутивними формами дієслів з кольоровим значенням» [7]). Цікаво, що утворені вони від дуже обмеженого кола прикметників: *złoty, żółty, srebrny, bładny, biały, czarny, ciemny*. Ось деякі приклади: *zachody złocone* (Tetmajer, «Fałsz, zawiść...»), *zżółkłe czoła* (Kasprowicz, «Dies irae»), *osrebrzony mur* (Tetmajer, «Ciemnosmreczyński las»), *wybladła twarz starca* (Kasprowicz, «Na targu»), *świeżo bielone słupy* (Kasprowicz, «W ciszy wieczoru»), *szerniałe skronie słończnika* (Kasprowicz, «Ballada o słończniku»), *chmura ściemniona* (Kasprowicz, «Święty Boże, święty Mocny»). Дієприкметники-кольори можуть вживатися як в активному, так і в пасивному стані: *bielona chata* і *bielące się płótna* (Staff, «Południe»).

Середньою за розміром є група кольоролексем-дієслів. Більшість із них є зворотними: *bieli się głaz* (Tetmajer, «Widok ze Świnicy...»), *zasrebrzy się jaskółka* (Tetmajer, «W lesie»), *skraj się wschodu już zabiela* (Tetmajer, «Zmartwychwstanie»), *gromnice się zlocą* (Kasprowicz, «Święty Boże, święty Mocny»), *list się czerwieni* (Kasprowicz, «Zasnęły się senne góry»). Проте є й незворотні: *drzew szczyty złoci słońca schylek* (Staff, «Gra w piłkę»), *balkon poczerniał od deszczów* (Kasprowicz, «Umiłowanie ty moje»), *gwiazdy zbladły* (Tetmajer, «Zmartwychwstanie»), *czzerwienić ręce krwią* (Tetmajer, «Jak Janosik tańczył z cesarzową»).

Кольоролексеми-прислівники та дієприслівники зустрічаються лише поодинокі: *różowiac nienaganny, czysty błękit włoski* (Staff, «Gra w piłkę»), *ziemia w drzemie lśni srebrzyście* (Tetmajer, «W noc jesienną»).

Варто також сказати і про складні колоремеми. Ця група поєднує лексеми, які складаються із двох або більше кольорів, що виражають

одне поняття. У проаналізованих поезіях таких лексем зустрілося мало; більшість із них належить до синьо-блакитної гами, а також до білої і золотистої. Класифікацію складних назв кольорів запропонувала у своїй дисертації Ірина Чумак-Жунь [7]. Оскільки дослідниця аналізувала російську поезію (Буніна), її класифікація не зовсім підходить для нашого випадку, адже російська і польська мови мають багато відмінностей. Серед запропонованих Іриною Чумак-Жунь груп у проаналізованих нами поезіях траплялися приклади лише до деяких:

1. Сурядні утворення, що складаються вільно, без обмежень з двох або більше кольоролексем-прикметників: *blękitnosine przestszenie niebios, liliowomodre pasy* (Tetmajer, «O zmroku»), *modrozłota gaza* (Tetmajer, «Dla rytmu. V»).

2. Підрядні утворення:

1) опорний компонент – прикметник кольорового значення, який поєднується з уточнюючим компонентом зі значенням «світлий», «темний», «яскравий», «блідий»: *ciemnozielony las* (Tetmajer, «Widok ze Świnicy...»), *bladobłękitne fale* (Kasprowicz, «Krzak dzikiej róży»), *bladoróżowe taśmy* (Tetmajer, «O zmroku»);

2) опорний компонент – прикметник кольорового значення, що поєднується з уточнюючим компонентом із семантикою «ослабленої якості»: *złocistobiałe chmurki* (Tetmajer, «W lesie»);

3) опорний компонент – основа іменника і попередня основа прикметника (відомі також під санскритським терміном *бахуврїхі*): *jasnowłosa Ewa, złocistowłosa Ewa* (Kasprowicz, «Dies irae»), *jasnouda nimfa* (Kasprowicz, «Kosmaty faun za nimfą biegnie jasnoudą»), *bladolica rusalka* (Tetmajer, «Cień Chopina»), *modrookie dziewy* (Tetmajer, «Jak Janosik tańczył z cesarzową»), *śniadolica rusalka* (Staff, «Echo»).

Цікавими та незвичними для читача є кольоролексеми – авторські неологізми, тобто назви кольорів, вигадані самими поетами для надання віршам більшої оригінальності та поетичності. І. Чумак-Жунь називає такі слова «словотворчими okazionalizmami (індивідуально-авторськими створеннями)» [7], а Н. Шимків «індивідуально-авторськими метафоричними епітетами-композиціями» [8, с. 16–22]. Оскільки винайдення нових слів є справою непростою, а часом і непотрібною, кількість авторських кольоролексем у проаналізованих поезіях дуже невелика: чотири у Тетмаєра і дві у Стаффа. Наводимо приклади: *srebrnotęczowy sznur* (Tetmajer, «Widok ze Świnicy...»), *oblękitnione góry* (Tetmajer, «Dla rytmu. II»), *dusza oblękitniona mych marzeń tęsknotą*

(Tetmajer, «Dla rytmu. V»), *białowieśne dziedziny* (Tetmajer, «Jak Janosik tańczył z cesarzową»), *srebrnolity pas* (Kasprowicz, «Krzak dzikiej róży»), *grzmot złotopióry* (Kasprowicz, «Dies irae»). Варто зазначити, що, оскільки таких лексем немає у словнику, їх переклад може викликати деякі труднощі, особливо якщо необхідно перекласти на неспоріднену мову.

Лексико-семантичне поле кольору частково перетинається з лексико-семантичним полем світла. Серед слів, що належать до поля світла, деякі є також позначеннями кольорів (укр. *блідий, світлий, матовий, каламутний, прозорий* та ін.) [7]. Такі лексеми семантично пов'язані з кольорами, хоча й не називають колір безпосередньо. У проаналізованих поезіях їх досить багато: *jasne trawy, ciemna paszcz, przejrzyste zadumanie, blada zaduma, jasne oczy, blade księżyc, ciemny lód* та ін. Найпоширеніша група – прикметники. Проте, окрім них, зустрічаються також іменники (*cień wieje od zadumy* (Tetmajer, «Na Anioł Pański»), *chaos mgieł i cieni, w ciemnie grobu* (Kasprowicz, «Dies irae»), *bladość ust* (Kasprowicz, «Dies irae» і Staff, «W przededniu»)) і дієприкметники (*zleniała skroń szatana* (Kasprowicz, «Dies irae»), *splowiały blask* (Staff, «Bladej dziewczynie»)). Деякі лексеми, що не належать до лексико-семантичного поля світла, також можна віднести до слів, семантично пов'язаних із кольорами, напр.: *barwne kwiaty* (Tetmajer, «Melodia mgieł nocnych»), *barwne szaty* (Staff, «Hora tańcząca»), *bezbarwny rysunek* (Staff, «Zabawa z winem»), а також іменник *rumieniec* (Staff, «W przededniu»), який, хоча і не мотивується безпосередньо колоремою, все ж має колористичну семантику і належить до рожево-червоної гами.

Отже, ми розглянули такі лінгвістичні аспекти: частиномовна належність колорем, їхня будова (на прикладі складних конструкцій), особливості авторського творення (колоремі-неологізми), а також семантичні кореляції (слова, семантично пов'язані з кольорами). Отримані результати дають змогу зробити висновок, що творча палітра поета надзвичайно багата й насичена – одні й ті ж назви кольорів він може вживати як різні частини мови у різних синтаксичних конструкціях, створюючи при цьому незвичні й барвисті поєднання, а часом навіть винаходити власні, авторські колоремі. Все це допомагає поетові якнайтонше та якнайглибше передати свій внутрішній світ, свої почуття, створити справжні перлини світової поезії, які б чіпляли серце і душу, не залишаючи нікого байдужим. Саме такими шедеврами по праву можуть вважатися і твори поетів «Молодої Польщі».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гапченко О. Кольоропозначення в українській мові (психолінгвістичний аспект) / О. Гапченко // Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2003. – Вип. 25. – С. 81–85.
2. Ісаєнко Л. Смыслові параметри кольорового універсаму «Лісової пісні» Лесі Українки / Л. Ісаєнко // Волинь філологічна: Текст і контекст. Явище синтезу мистецтв в українській літературі. Вип. 5. – Луцьк, 2008. – С. 19–29.
3. Кушнерик В. Фоносемантизм та колірна картина світу / В. Кушнерик / Іноземна філологія: український науковий збірник. Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2005. – Вип. 115. – С. 81–86.
4. Лисенко О. Образи природи та художня функція поетичної колористики в сонетах Івана Франка / О. Лисенко // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. ст. РВНЗ «Крим. гуманіт. ун-т». – Ялта, 2007. – Сер. : Педагогіка і психологія, Вип. 13. – С. 197–201.
5. Рисак-Маланій О. Кольорова система координат у поезії Василя Барки / О. Рисак-Маланій // Волинь філологічна: Текст і контекст. Явище синтезу мистецтв в українській літературі. Вип. 5. – Луцьк, 2008. – С. 14–19.
6. Савчук Г.О. Поезія Василя Стуса: художня семантика і структура (на матеріалі збірки «Палімпсести»): дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / Г.О. Савчук. – Харків, 2006. – 187 с.
7. Чумак-Жунь І.І. Лексико-семантичне поле кольору в мові поезії І.О. Буніна: склад, структура, функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / І.І. Чумак-Жунь. – К., 1996. – 22 с.
8. Шимків Н.М. Семантико-стилістична характеристика колірних епітетів у ліриці поетів «Празької школи» / Н.М. Шимків // Наукові записки інституту журналістики. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – Київ, 2006. – Т. 25. – С. 16–22.
9. Budniak D. Studium konfrontatywne łączliwości leksykalnej rosyjskich i polskich leksemów oznaczających kolor / D.Budniak. – Opole, 1987. – 115 s.
10. Historia literatury polskiej w zarysie / Red. Wilcoń A. – Warszawa, 1978. – 568 s.
11. Makowiecki A.Z. Młoda Polska / A.Z. Makowiecki. – W., 1987. – 334 s.
12. Pietrak-Porwicz G. Semantyka bieli w języku polskim i szwedzkim / G. Pietrak-Porwicz // Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis. – 2006. – № 123. – S. 135–154.
13. Teodorowicz-Hellman E. Nazwy odcieni barw w języku szwedzkim i ich porównanie w języku polskim / E. Teodorowicz-Hellman // Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi [red. R. Grzegorzczkova, Z. Zaron]. – W., 1997. – S. 103–112.
14. Tokarski R. Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie / R. Tokarski. – Lublin, 1995. – 212 s.